

ЛЗ4

2735-р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

Любарський Сергій Борисович

УДК 001.4:811.162.2'373

**СИСТЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ І ТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЗЕМЛЕРОБСТВА**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

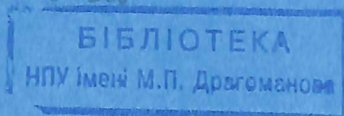
Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

НБ НПУ

100207868

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент
Цимбал Наталія Андріївна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
завідувач кафедри практичного мовознавства

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, професор
Бойко Надія Іванівна,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя,
завідувач кафедри української мови

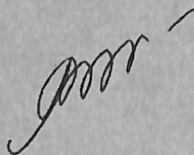
кандидат філологічних наук, професор
Симоненко Людмила Олександрівна,
Інститут української мови НАН України,
завідувач відділу наукової термінології

Захист дисертації відбудеться “16” вересня 2008 року о 14 : 30
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному
педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м.Київ, вул.
Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного
педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м.Київ, вул.
Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “13” серпня 2008 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Висоцький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Однією з основних функцій мови є пізнавально-інформативна, що передбачає фіксацію та збереження накопичених людиною знань, і пов'язана вона з використанням термінів – лексичних виразників наукових понять. Рівень розвитку термінології має задовольняти потреби комунікації, зокрема в галузі науки і техніки, адже вільно оперувати системою понять, визначати та координувати напрям дослідження можна тільки за наявності уніфікованої та унормованої терміносистеми.

Термінологія, репрезентуючи систему наукових понять, на концептуальному рівні має універсальний глобальний характер, проте вербальні виразники наукових понять мають певні особливості у кожній національній мові, тому пошук специфічно-національного у термінології конкретної галузі знань видається завжди на часі.

У сучасному українському мовознавстві актуальність термінологічних досліджень зумовлюється насамперед розширенням сфери функціонування української наукової мови. Кількісний і якісний склад багатьох терміносистем унормований недостатньо. Крім того, інформатизація освітньо-наукових процесів вимагає підвищення рівня системності термінології, що спричинює необхідність лінгвістичного аналізу та обґрунтування процесу кодифікації українських галузевих терміносистем.

Теоретичні засади дослідження термінології в лінгвістиці пов'язані з іменами Б.М. Головіна, В.П. Даниленко, Т.Л. Канделакі, Т.Р. Кияка, І.М. Кочан, В.М. Лейчика, О.В. Суперанської, О.О. Реформатського, Т.І. Панько, Д.С. Лотте, Л.О. Симоненко, Е.Ф. Скороходька, В.А. Татарінова та ін.

В україністиці актуальним є лінгвістичний опис конкретних терміносистем, спрямований на виявлення їхніх генетичних, семантичних та номінативних особливостей. Зокрема, вивченню біологічної термінології присвячено праці Л.О. Симоненко, психологічної – Л.П. Веклинець, педагогічної – Т.О. Бевз, О.Ю. Зелінської, землеустрою та кадастру – О.М. Тур, військової – Л.В. Мурашко, Н.О. Яценко, екологічної – С.В. Овсейчик, хімічної – Г.В. Наконечної, Н.А. Цимбал та ін.

Терміносистема землеробства є частиною термінології сільського господарства, яка в українському мовознавстві досліджувалася мало. Зокрема, О.М. Пазяк вивчала лексику на позначення сільськогосподарських знарядь, назви сільськогосподарських професій – В.М. Коломоєць, термінолексику садівництва – Л.М. Костенко, термінологію виноградарства – Ж.В. Красножан та ін. Існує значна кількість діалектологічних розвідок, присвячених сільськогосподарській лексиці (Й.О. Дзензелівський, П.Ю. Гриценко, Г.О. Козачук, М.В. Никончук, Т.М. Тищенко та ін.). Тому питання системно-структурної організації терміноутворень землеробства, їх кодифікації в певні періоди формування терміносистеми, особливо на сучасному етапі, вимагає подальшого вивчення, лінгвістичного опису та нормування. Актуальність дослідження термінології землеробства зумовлена й тим, що вона дотепер не була об'єктом спеціального дослідження.

Землеробство як традиційне заняття східних слов'ян виробило свій словник протягом тисячоліть. На нинішньому етапі землеробство – це розвинена науково-технічна галузь, репрезентована системою термінів, які відображають наукову картину світу. Процес формування будь-якої терміносистеми передбачає створення, вдосконалення, впорядкування цілісного у структурному та функціональному аспектах угруповання мовних одиниць, що відбиває систему понять цієї науки в різні періоди її розвитку. Формування терміносистем на різних етапах (залежно від ступеня розвитку та сфери функціонування літературної мови і самої предметної наукової галузі) відбувається або тільки стихійно, або з різною часткою стихійності та науково обґрунтованого термінотворення, або тільки на основі науково обґрунтованих фахових (галузевих) та лінгвістичних підходів. У сучасному термінотворенні елементи стихійності майже відсутні, хоч цей процес у багатьох випадках має дискусивний характер, що найчастіше зумовлено не боротьбою власне наукових ідей, а чинниками суб'єктивного характеру. Лінгвістичний опис термінологіки, зокрема землеробства, на сучасному синхронному зрізі полягає у вивченні специфіки її системної організації та творення (лексико-семантична диференціація термінів, номінація наукових понять, тенденції використання способів і засобів термінотворення тощо), що має як теоретичне, так і прикладне значення для лінгвістів та фахівців конкретної науки.

Українська термінологія землеробства досліджувалася в ономасіологічному аспекті – від змісту до форми. Оскільки термін (на відміну від загальноживаного слова) – це тип мовного знака в особливій функції номінування наукового поняття з тенденцією до однозначності, то у процесі створення й унормування термінологічної лексики важливо віднайти такі термінотворчі способи і моделі, що мінімізували б неоднозначність. Саме ономасіологічний підхід до вивчення термінологічної лексики передбачає з'ясування механізмів та засобів вираження певного наукового поняття в мові, дозволяє дати відповідь на питання “як позначити?”, тоді як дослідження з семасіологічних позицій встановлює тільки “що термін значить (означає)?”.

Отже, з погляду сучасних напрямів вивчення наукової термінології поставлена в дисертації проблема є актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження відповідає науковій проблемі “Сучасні українські терміносистеми: формування і функціонування” кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Тему дисертації затверджено Науковою координаційною радою “Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності” Інституту мовознавства імені О.О. Потебні НАН України (протокол № 4 від 30 жовтня 2003 року).

Мета дослідження полягає у з'ясуванні лексико-семантичної структури сучасної української термінології землеробства в ономасіологічному аспекті.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких *завдань*:

- 1) схарактеризувати українську термінологію землеробства в генетичному аспекті;

- 2) з'ясувати специфіку системної організації землеробської термінології;
- 3) дослідити сучасну терміносистему землеробства в аспекті лексичної парадигматики;
- 4) визначити типи номінації наукових понять української термінології землеробства;
- 5) описати систему словотворчих (термінотворчих) засобів терміносистеми землеробства.

Об'єкт дослідження – українська термінологія землеробства 90-их років ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Предмет дослідження – особливості системної організації та творення сучасної української термінології землеробства.

Джерельною базою наукової роботи послужили 1267 термінів землеробства, які добиралися з термінологічних словників, наукових статей, монографій, підручників та ін. Використано також загальномовні тлумачні, перекладні та етимологічні словники. Оскільки об'єктом пропонованого дослідження є українська термінологія землеробства періоду 90-их років ХХ ст. – початку ХХІ ст., то для лінгвістичного аналізу використано тексти і словники, видані саме на цьому синхронному зрізі. Для зіставлення, порівняння, ілюстрації динаміки термінотвірних та системотвірних процесів в українській землеробській термінології долучалися видання різних етапів формування терміносистеми. У процесі добору та аналізу термінолексики використовувалися експертні знання спеціалістів з галузі сільського господарства (землеробства), вилучені методом інтерв'ювання.

Методи дослідження. У роботі основним методом є описово-аналітичний. З метою аналізу семантичної структури лексем використовувалися елементи методики компонентного аналізу. Дослідження номінативних одиниць у функціональному аспекті спонукає до застосування прийому контекстуального аналізу; звернення ж до проблем, пов'язаних з ментальними категоріями, зумовлює необхідність застосування прийому концептуального аналізу. Для опису процесів термінотворення використано методику морфемного та словотворчого аналізу, а також методику кількісних підрахунків та інтроспекції.

Наукова новизна дисертації насамперед визначається тим, що вперше здійснено лінгвістичний аналіз системної організації та творення української термінології землеробства періоду 90-их років ХХ ст. – початку ХХІ ст. Новим у вивченні української землеробської термінології є, зокрема, й те, що в дисертації описано етапи формування української термінології землеробства; визначено концептуальну структуру аналізованої терміносистеми та засоби її репрезентації в українській мові; проаналізовано закономірності й особливості творення термінів землеробства в сучасній українській літературній мові; з'ясовано тенденції використання певних способів і засобів творення термінів землеробства з урахуванням системної організації термінології.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що виявлені особливості конкретної терміносистеми доповнюють знання про лексичну систему в цілому (системна організація, структура, склад мовних одиниць), а

також про термін як тип мовного знака у плані змісту і плані вираження. Методика аналізу української термінології землеробства може бути застосована щодо інших термінологічних сфер української лексики. Дисертаційна праця визначає перспективи подальшого дослідження терміносистем різних мов: когнітивно-ономасіологічне пояснення структури термінів, їхньої генези в мові, способів репрезентації наукової картини світу, моделювання системної організації термінології з огляду на стан розвитку певної галузі науки.

Практичне значення результатів дослідження. Матеріали дисертації можуть бути застосовані у процесі подальшого впорядкування і нормування української терміносистеми землеробства, зокрема, у лексикографічній практиці. У навчальному процесі вищої школи матеріали дисертації можуть бути корисними для розроблення та опрацювання курсів і спецкурсів з лексикології, словотвору, термінознавства та літературного редагування.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і практичні результати було оприлюднено на VI та VII Міжнародній наукових конференціях “Українська термінологія і сучасність” (Київ, 2005; Київ-Умань, 2007), Всеукраїнському науковому семінарі “Семасіологія: сучасні парадигми дослідження” (Умань, 2005), Міжнародній науковій конференції “Мова як світ світів. Граматика і поетика української мови” (Київ, 2006), XII Міжнародній науково-практичній конференції “Текст як засіб комунікації” (Київ, 2006), Всеукраїнській науковій конференції “Феномен А. Кримського у світовій науці (до 135-річчя від дня народження)” (Київ, 2006), Всеукраїнській науковій конференції, присвяченій 170-річчю з дня народження П.Г. Житецького (Черкаси, 2007), Міжнародній науково-практичній конференції “Іноземна мова як фактор входження в міжнародний освітній простір” (Умань, 2007), Всеукраїнській науковій конференції “Діалектне суміжжя як об’єкт мовознавчих досліджень” (Умань, 2007).

Публікації. Основний зміст роботи викладено у 7 одноосібних публікаціях, серед яких 6 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 публікація – тези доповіді на конференції.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (290 позицій) та додатків. Обсяг основного тексту 180 сторінок. Повний обсяг роботи 247 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *Вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження, актуальність проблеми, проаналізовано стан її опрацювання в науковій літературі, сформульовано мету й завдання дослідження, визначено наукову новизну дисертації, окреслено теоретичну та практичну цінність одержаних у ній результатів.

У першому розділі “**Термінологічна лексика землеробства як об’єкт лінгвістичного аналізу**” з’ясовано теоретичні аспекти дослідження термінологічної лексики землеробства, описано специфіку її лексикографічного опрацювання.

Термінологія – це основа лексичного складу мови науки, виразник її категорійно-поняттєвого апарату. Терміни (слова і словосполучення) розглядаються нами (слідом за А.В. Крижановською та Л.О. Симоненко) як номінанти системи понять (реалій) науки, техніки, офіційної мови. Термінологія землеробства у порівнянні з терміносистемами інших галузей знань має специфічну структуру на мовному і концептуальному рівнях (кількісні і якісні параметри), оскільки термін як складник термінологічної системи має подвійну природу. Він є не тільки елементом системи лексики, а й елементом системи наукових понять.

Сучасна українська термінологія землеробства як мовно-ментальне явище розвивається з урахуванням таких критеріїв, як системність, тенденція до однозначності в межах терміносистеми, відсутність експресії, наявність точної дефініції, стилістична нейтральність, мовна нормативність тощо.

Поняття системності як першочергове за значенням для дослідження термінологічної лексики у лінгвістиці трактується по-різному (І.М. Кочан, Д.С. Лотте, Л.О. Симоненко, Е.Ф. Скороходько, В.А. Татарінов та ін): акцентується увага на її словотвірному, поняттєвому, класифікаційному та ін. аспектах. Проте найприйнятнішою вважаємо думку Е.Ф. Скороходька, який зазначає, що системність лексики передбачає системність плану змісту, тобто системність семантичного рівня лексики; системність плану вираження, тобто системність словесного наповнення, а також системність відповідності між планом змісту і планом вираження.

Для підвищення рівня системності української термінології землеробства є необхідним опис системної організації термінології на рівні лексичної парадигматики, а також ономасіологічний (номінаційний) аналіз термінів (визначення продуктивних способів і засобів термінотворення), для чого треба проаналізувати ономасіологічну структуру номінативних одиниць як сукупність ономасіологічної ознаки (мотиватора) та ономасіологічної бази (форманта). Особливо актуальним у зв'язку з цим є дослідження мотиваційних відношень у термінотворенні, оскільки вони – важливий складник способу номінації наукових понять та реалій, крім того, мотивованість є показником системності відповідності між планом змісту і планом вираження термінологічних одиниць.

Велике значення для кодифікаційної діяльності має лексикографічне опрацювання терміносистем, у даному разі української землеробської термінології. Потрібні науково обґрунтовані концепції термінологічних словників різних типів залежно від стану лексикографічного опису терміногалузі на певному етапі її розвитку. У лексикографічних працях повинна бути максимально повно відображена системна організація термінології. На сьогодні немає нормативних термінологічних словників із землеробства (і навіть ширше – сільського господарства), які задовольнили б інформаційно-лексикографічні потреби цієї галузі. На часі створення такого словника. Він має бути довідником комбінованого типу (тлумачно-перекладним).

Отже, дослідження терміносистеми землеробства передбачає опрацювання термінологічного фактичного матеріалу з огляду на типологічні характеристики термінів, їх системність та особливості термінотворення, причому термінологічна лексика є об'єктом лінгвістичного аналізу насамперед у семантичному та номінативному аспектах, які взаємопов'язані.

У другому розділі “**Становлення і розвиток землеробської термінології**” розглядаються етапи формування української терміносистеми землеробства та її склад з погляду походження.

Українська землеробська термінологія має давню історію формування, що пов'язано з розвитком землеробства як виду суспільної діяльності.

Чимало з давніх лексем на позначення землеробських понять збереглися і до сьогодні, безумовно, зазнавши у багатьох випадках фонетико-графічних та семантичних (звуження, розширення значення) змін. Так, у сучасній українській мові функціонують лексеми *жати, косити, орати, сіяти, садити* та ін. Багатим матеріалом, який свідчить про вживання термінів землеробства, є фольклор та народні обряди, які передавалися з покоління в покоління. Майже в усіх жанрах усної народної творчості трапляються назви зрядь землеробства, їх деталей, процесів обробітку ґрунту.

З розвитком землеробства як науково-технічної галузі виникає потреба поширення передового досвіду, методики та практик. Починаючи з другої половини XIX ст., для сільськогосподарських працівників видаються порадики українською мовою. Так, 1875 року опубліковано невелику брошуру Н. Горбунова (переклад з російської) “Що робиться у воздуху і що з того треба знати землеробу”, яку можна вважати відправною точкою у формуванні української наукової землеробської термінології. На цьому етапі становлення терміносистеми відзначається неуніфікованістю, проте спостерігається тенденція до творення термінів на основі народної мови (*тепломір, пісковата земля, чорноземля* та ін).

Процес розвитку української наукової мови став дещо інтенсивнішим з кінця XIX – початку XX ст., коли її сфера функціонування почала розширюватися. Спостерігалися окремі спроби збирання та опрацювання термінологічного матеріалу, у т.ч. з галузі сільського господарства, напр., “Матеріяли до Сільсько-Господарської термінології” В. Яблоновського, “Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии” В. Василенка.

Наступний етап розвитку української наукової мови (1917-1930) пов'язаний з державотворчими процесами в Україні та діяльністю створеного в 1921 році Інституту української наукової мови (далі – ІУНМ) при ВУАН, головним завданням якого було розроблення нової української термінології. 1923 р. було засновано Сільськогосподарський відділ ІУНМ, що працював відокремлено при Сільськогосподарському комітеті України, з 1929 року Сільськогосподарський відділ було приєднано до Природничого відділу ІУНМ. На основі Сільськогосподарського відділу було організоване ще й Термінологічне бюро Сільськогосподарського наукового комітету України.

1933 р. вийшла друком лексикографічна праця – “Словник сільськогосподарської термінології” (Проект) за редакцією агронома П.О. Сабалдири (ДВУ), в якому було засвідчено термінологію землеробства, садівництва, плодоовочівництва та ін. галузей сільського господарства. Безумовно, термінологія, подана у цьому словнику, не могла повністю задовольнити потреби користувачів, адже ця галузева лексикографічна праця була першою, проте на тому етапі вона відіграла значну роль у формуванні терміносистеми землеробства.

У 40-х роках ХХ ст. робота в галузі термінології уповільнюється. Наступний етап розвитку української термінології загалом, і землеробської, зокрема, починається в 50-ті роки ХХ століття. Так, 1950 р. побачила світ двотомна “Колгоспна виробнича енциклопедія” за редагування В.В.Мацкевича, перевидана 1956 р. за редагування М.С.Співака.

1957 р. при АН УРСР було засновано Словникову комісію, яку очолив акад. Й. Штокало, результатом діяльності якої було 75 словників з різних галузей знань, у тому числі і з сільського господарства. Серед лексикографічних праць 50-70-их років необхідно назвати “Російсько-український сільськогосподарський словник” А. Білоштана, М. Бойко (1963), у 1970-1972 рр. за редагування В.Ф. Пересипкіна було видано тритомну “Українську сільськогосподарську енциклопедію”, 1975 р. вийшов друком “Економічний сільськогосподарський словник” за редагування І.І. Лукінова (перевидано 1979 р.). Ці словники створено за єдиними принципами: вони відображали тогочасний рівень розвитку науки і техніки, закріплювали усталену практику вживання термінів відповідно до галузей знань.

Сучасний етап (90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.) – продуктивний період розвитку української наукової термінології, зокрема сільськогосподарської (землеробської), адже у зв’язку з розширенням функцій української мови як державної постало питання забезпечення усіх сфер виробничої і наукової діяльності нормативною термінологією. Так, було опубліковано “Російсько-український і українсько-російський словник по пшениці” В.С. Голіка (1995), “Тлумачний термінологічний словник з агрогрунтознавства” за ред. М.І. Лактіонова, Т.М. Лактіонова (1998), тлумачний термінологічний словник “Загальне землеробство” за ред. В.О. Єщенка (2002) та ін. На жаль, названі праці не можна вважати нормативними в термінологічному аспекті. Основними недоліками є наявність русизмів на лексичному та граматичному рівнях, правописна неунормованість, неуніфікованість в аспекті синонімії та ін.

З погляду походження українська землеробська термінологія гетерогенна з переважанням п и т о м и х кореневих та службових морфем, адже землеробство – одна з найдавніших галузей господарчої діяльності людини, напр.: термінолексема *ячмінь* – сільськогосподарська культура, утворена від праслов’янського *ǰььту (за допомогою суфікса *-*ten*), що походить від основи *ǰьь, спорідненої з гр. *onkos* ‘гачок’, лат. *ancus* ‘той, що має криві руки’, д.інд. *ácati* ‘згинає’, в основі номінації – перенесення значення на основі зовнішньої подібності, адже колоски ячменю зігнуті за формою; термін *коток* –

знаряддя для ущільнення і часткового вирівнювання верхнього шару ґрунту, кришення брил і руйнування ґрунтової кірки, мотивований дієслівною основою *котити*, походить від праслов'янського *kotiti* 'кидати, перевертати; котити' та ін.

Термінологія землеробства поповнюється питомими лексемами із загальноживаної (народної, професійної) сфери через спеціалізацію (звуження) значення слова, засобами лексико-семантичного словотвору, термінологізацією без зміни значення, засобами морфологічного словотвору. Автохтонні основи у процесі термінотворення, зокрема морфологічного словотвору, оформляються службовими морфемами, що дозволяє віднести термінологічні одиниці до певних ономазіологічних категорій, зокрема атрибутивності: *вологість, бриластість, гребенястість, зв'язність* та ін.; процесуальності: *боронування, борознування* та ін.; предметності: *луцильний, крилатка* та ін.

Етимологічною основою значної частини сучасної української термінології землеробства є запозичення, причому здебільшого грецькі та латинські кореневі та службові морфеми. Насамперед, це терміноелементи, напр.: *агро-* (*агрономія, агрохімія* та ін.), *-хор-* (*гідрохори, зоохори* та ін.), *гемі-* (*геміпаразити*) та ін. Також наявні запозичення з німецької (*бракераж, тальвег*), французької (*кольматаж, парцела, куліса*), англійської (*дренаж, трактор*), перської (*богара*) та ін. мов.

Загалом, якщо на початкових етапах формування українська землеробська термінологія здебільшого поповнювалася автохтонними лексемами, то на сучасному етапі у її складі – велика кількість запозичень.

У третьому розділі "**Системна організація сучасної української термінології землеробства**" описано концептуально-тематичну структуру української землеробської термінології, розглядаються системні відношення у терміносистемі землеробства, зокрема особливості української термінології землеробства на рівні лексичної парадигматики (гіперо-гіпонімія, холо-партонімія, синонімія, антонімія та ін.) на сучасному етапі її розвитку.

Сучасна українська землеробська термінологія має складну системну організацію. Ця терміносистема об'єднує, крім власне землеробських, ще й терміни суміжних наук (*агрохімія (добриво, селітра)*, *грунтознавство (чорноземи, піщані ґрунти)*, *ботаніка (овес, горох)* та ін.), що дає всі підстави кваліфікувати її як синтетичну галузь, яка вимагає узгодження системотвірних тенденцій розвитку всіх суміжних галузей у процесі упорядкування.

Принципи концептуально-тематичної стратифікації сучасної української термінології землеробства (В.В. Жайворонок, Ю.М. Караулов, А.П. Крищенко, О.С. Кубрякова, О.О. Селіванова, Ф.П. Філін, З.В. Харитончик та ін.) ґрунтуються на її позамовних і мовних особливостях, які дають можливість класифікувати цю лексику залежно від стану розвитку сучасної науки й техніки. Так, компонентний аналіз дефініцій термінів як глибинних семантичних структур, які містять в імпліцитній формі всю інформацію, що маніфестується на поверхні у процесі використання деривата в акті комунікації (О.С. Кубрякова), представлених у словниках, довідниках, підручниках і

монографіях із землеробства останніх років видання, дозволив виділити 13 тематичних груп термінологічної лексики: назви властивостей, здатностей та характеристик; назви процесів та дій; назви знарядь праці, приладів та механізмів; назви показників та величин; назви сільгоспкультури та їх частин; назви законів землеробства; назви добрив і пестицидів; назви сільськогосподарських угідь; назви систем землеробства; назви сівозмін; назви хвороб та шкідників сільгоспкультур; назви осіб за видом діяльності; назви ґрунтів.

У складі тематичних груп виділено спільні і протилежні за значенням лексико-семантичні групи (парадигми) з різними типами відношень як класифікаційних (ієрархічних): гіперо-гіпонімія, холо-партонімія, так і власне лексико-семантичних (неієрархічних): синонімія, антонімія та ін. (диференціація зв'язків на класифікаційні та лексико-семантичні є умовною: і ті, і ті за своєю суттю є лексико-семантичними). Велика кількість ієрархічних та неієрархічних зв'язків відображають відношення між термінами, що свідчить про специфічну системну організацію землеробської термінології.

К л а с и ф і к а ц і й н і в і д н о ш е н н я диференціюються на гіперо-гіпонімічні та холо-партитивні.

Термінології землеробства властиві здебільшого *гіперо-гіпонімічні* (родовидові) відношення: термін *шар ґрунту* є гіперонімом термінів *окультурений шар ґрунту, орний шар ґрунту, підорний шар ґрунту, посівний шар ґрунту, родючий шар ґрунту*, які є співгіпонімами і відображають ієрархічність та взаємозалежність понять, засвідчуючи організованість та цілісність досліджуваної термінології.

Холо-партитивні відношення також відіграють важливу систематизаційну роль у термінології, виявляючи зв'язки між термінами за принципом частина-ціле: *бригада > ланка*.

Л е к с и к о - с е м а н т и ч н і відношення виявляються на всіх рівнях гіперо-гіпонімічних та холо-партитивних парадигм (синонімія, антонімія), полісемія та омонімія встановлюються на міжгалузевому рівні (за винятком внутрішньосистемної полісемії).

Синонімія. Термінології землеробства властиві синонімічні парадигматичні відношення: *дезагрегація – розпилення ґрунту, конституційна вода – хімічно зв'язана вода* тощо.

Класифікація синонімів подана за такими ознаками: за ступенем тотожності семного складу (абсолютні (*вертикальна ерозія – лінійна ерозія*) та часткові синоніми (*сидеральний пар – зайнятий пар*)), за структурою (однослови (*жатка - жнивarka*), словосполучення (*агромеліоративне поле – зайнятий пар*)), за морфемною структурою (спільнокореневі (*задерніння – задернованість*), різнокореневі мовні одиниці (*липкість – адгезія*)).

Безумовно, наявність синонімів у сучасній українській термінології землеробства свідчить про недостатній рівень її впорядкованості.

Антонімія як одна з системотвірних категорій лексики представлена як у загальноживаній лексиці, так і в термінологічних системах.

Антоніми української землеробської термінології за структурним критерієм поділяються на лексичні (різнокореневі): *тверді мінерали – рідинні мінерали, синтез органічної маси – розклад органічної маси* та словотвірні (спільнокореневі): *макроелементи – мікроелементи, промивний водний режим – непромивний водний режим*.

У досліджуваній терміносистемі за семантичним критерієм виділяються контрарні (*висококонкурентноздатні культури – середньоконкурентноздатні культури – слабоконкурентноздатні культури*), комплементарні (*прості добрива – комплексні добрива*) та векторні антоніми (*досходовий період внесення гербіцидів – післясходовий період внесення гербіцидів*).

У терміносистемі землеробства зафіксовано випадки контекстуальної антонімії, тобто мовні одиниці є антонімами тільки у межах досліджуваного термінологічного поля: *чистий пар – зайнятий пар, мертвий запас води в ґрунті – доступний запас води в ґрунті, оранка всклад – оранка врозгін* та ін.

Загалом способи вираження антонімічних відношень у терміносистемі землеробства мають регулярний характер.

Полісемія. Однією з обов'язкових характеристик терміна вважають його моносемічність, проте більшість науковців (Д.С. Лотте, В.П. Даниленко, Л.О. Симоненко, О.В. Суперанська та ін.) схиляються до думки, що однозначність – це лише тенденція термінологічних найменувань, тому є тільки однією з вимог, які ставляться до терміна.

На основі аналізу семантичної структури наявних у термінології землеробства багатозначних термінів виділяємо *зовнішньосистемну* (*деградація* (землероб.) – процес зниження родючості та погіршення інших властивостей ґрунту під впливом природних факторів (водна і вітрова ерозія тощо) та нерациональної господарської діяльності людини, *деградація* (біол.) – спрощення будови й функцій організмів внаслідок зміни умов існування, *деградація* (загальножив.) – поступове послаблення, а то й утрата яких-небудь якостей, властивостей; занепад, виродження) і *внутрішньосистемну* полісемію (*молотьба* – вибивання зерна з колосся, волоття, стручків, *молотьба* – пора, коли молотять збіжжя (Пиlipівка).

Перенесення значення слова (створення лексико-семантичного варіанта) відбувається за подібністю (метафора, напр.: *скиба, грудка*) або за суміжністю (метонімія, напр.: *обвал, жнива*; синекдоха, напр.: *грядка*) понять – відомого і нового.

Омонімія. Аналізуючи омонімію у термінології, розглядають як власне омонімію – звуковий збіг різних мовних одиниць, значення яких не пов'язані одне з одним, так і міжгалузеву омонімію, яка фіксується у разі, коли значення загальнонаукового терміна або загальноновживаного слова адаптується, змінюється відповідно до системи понять терміносистеми-реципієнта (лексико-семантична деривація, найчастіше функціональне перенесення значення).

Омонімія, так само як і багатозначність, може бути *зовнішньо- і внутрішньосистемною*. У сучасній українській термінології землеробства нами зафіксовано тільки зовнішньосистемну (міжгалузеву) лексичну омонімію

(*клей* – вишневий клей, загуслий вишневий сік та *клей* – розмоклий від дощу глинистий ґрунт).

Як лексичні, так і міжгалузеві омоніми проблем у терміновживанні не створюють, оскільки функціонують у різних контекстах.

Отже, склад і структура класифікаційних та лексико-семантичних парадигм сучасної української термінології засвідчують складність її системної організації, що зумовлено насамперед предметно-поняттєвою співвіднесеністю мовних одиниць.

У четвертому розділі “Способи творення українських термінів землеробства” описано типи номінації (способи і засоби творення) землеробських термінів.

В українській термінології землеробства номінативні одиниці творяться морфологічними та неморфологічними способами, продуктивні також аналітичні найменування (терміни-словосполучення).

М о р ф о л о г і ч н и й спосіб представлений афіксацією, словоскладанням та абревіацією.

Афіксація полягає у приєднанні словотворчого форманта до твірної основи з метою створення нової номінативної одиниці, яка належить до певної ономасіологічної категорії (предметність, процесуальність, атрибутивність). Словотворчий формант є носієм словотворчого значення, який визначає семантику похідного слова, тому він може бути і полісемічними, і синонімічними.

Суфіксація. Належність до *ономасіологічної категорії предметності* виражається за допомогою суфіксів *-ч-, -ник-, -ан- (-ян-), -ор-, -ер- (-єр-), -ант- (-янт-), -ент- (-єнт-), -ель-, -як-, -иц-, -юг-, -ій-, -их-, -инн-, -он-, -ин (-їн-, -ін)* тощо. У межах категорії предметності відбувається диференціація морфем за словотворчим значенням інструментальності: *-ч (розпушувач, вирівнювач), -ник (підгортальник, проорник), -к (різак, косак)*; суб’єктності: *-иц- (гірчиця, мокриця, повитиця)*, речовинності: *-ин- (клейковина)*; локативності: *-иц- (пасовище, урвище), -їн- (вимоїна, водорійна)*; одиничності: *-ин- (горошина, квасолина, зернина)* та ін.

Віддієслівні іменники та дієслова представляють *ономасіологічну категорію процесуальності*. Можна спостерігати подвійне вираження наукового поняття лексеми – віддієслівним іменником і співвідносним з ним дієсловом.

Найпродуктивнішими суфіксами для вираження процесуальності є суфікси *-нн-, -інн-, -єнн-*: *коткування, боронування, садіння, мотиження*. Можна простежити словотворчі зв’язки (ланцюжки), які вказують на системність української термінології землеробства: *коток – коткувати – коткування; борона – боронувати – боронування*.

Також для позначення процесу або/і результату дії може використовуватися нульова суфіксація, від префіксальних дієслів утворено такі терміни: *зсув, схил, стік, сходи, нахил, наділ, обвал, посів, похил, просів* та ін.

Велику кількість термінів у терміносистемі землеробства становлять запозичені слова з суфіксами *-аці- (ї), -ізаці- (ї): агрегація, вегетація, фіксація*.

Суфікс *-аж* наявний у структурі термінів на позначення ґрунтових процесів або заходів обробітку: *кольматаж, дренаж, плантаж, бракераж*.

Терміни, що позначають здатності та властивості ґрунту, виражають *ономасіологічну категорію атрибутивності*. У процесі творення цих термінів використовується суфікс *-ість*, який додається до прикметникових основ. Похідні слова цієї словотвірної моделі мотивуються якісними і відносними прикметниками: *родючість, твердість, активність, вологість, інтенсивність* або дієприкметниковими основами: *засміченість, гумусованість*.

Префіксація. У морфемній структурі українських термінів землеробства є питомі префікси, як-от: *без-, в-, ви-, від-, до-, з-, за-, між-, на-, не-, най-, о-, об-, пів-, напів-, по-, пере-, перед-, після-, під-, по-, при-, про-, проти-, роз-, у-* та запозичені: *а-, анти-, де-, ді-, ди-, ре-, супер-, суб-, полі-*.

Префікси надають значенню терміна певного відтінку, тоді як суфікси здебільшого увиразнюють вищезгадані семантичні ознаки ономасіологічних категорій атрибутивності, процесуальності та предметності. Отже, префікси, наявні у морфемній структурі термінів землеробства, вказують на:

а) протилежність, негативність чи позбавлення ознаки (*а-, анти-, проти-, без-, де-, не-, ре-*): *антибіотики, безпліцевий обробіток, некапілярна пористість ґрунту, протиерозійний обробіток, детоксикація, реутилізація;*

б) неповноту ознаки (*під-, напів-, су-*): *підсівна культура, підгортання, бур'яни напівпаразити, напівпаровий зяблевий обробіток, суцвіття, сугрудок;*

в) інтенсивність (*най-, супер-*): *найрозпушеніший ґрунт, суперфосфат;*

г) місцезростащування (*під-, між-, ін-, суб-*): *підорний шар ґрунту, інфільтрація, субстрат, міжряддя;*

г) темпоральну ознаку (*до-, перед-, після-*): *допосівний обробіток, передпосівний обробіток, післядія, післяукісний посів.*

Префіксально-суфіксальний спосіб. Префіксально-суфіксальний спосіб творення нових слів характеризується двобічним ускладненням основи – одночасним приєднанням двох афіксів – префікса і суфікса, які мають різне смислове навантаження. Найчастіше терміни землеробства утворюються префіксально-суфіксальним способом від іменних основ: *підбарабанник, наральник, суцвіття, сугрудок, сурітиця, міжряддя, підситок, окультурити, оструктурити, забур'янити, заболочувати, розпилити* і т. ін.

Словоскладання. В українській землеробській термінології високою продуктивністю відзначається такий різновид морфологічного словотвору, як складання, який поділяється на композицію (основоскладання) та юкстапозицію (власне словоскладання).

Композиція. Нами класифіковано терміни-композиції за такими номінативними типами (за О.О. Селівановою): синтагматичний (*плоскоріз, водопроникність, весняно-польовий, високотоксичний, пізньоцвіт, бульбоносний, жовтозілля*); сумарний (*луко-пасовищний, ґрунтово-кліматичний, літньо-осінній, злако-бобовий*); асоціативний (*тонконіг, біловус*).

Загальна тенденція у традиційному творенні термінів шляхом складання основ та слів зводиться до вироблення і використання набору стандартних терміноелементів. Терміноелемент розуміємо як морфему з фіксованою

семантикою, що використовується регулярно для творення термінів у певній терміносистемі (терміносистемах).

Терміноелементи у термінах землеробства використовуються у препозиції: *біо-* (*біосфера*), *гідро-* (*гідрозмивання*), *мікро-* (*мікробіота*), *макро-* (*макрофлора*) та ін.; у постпозиції: *-троф* (*автотроф*), *-цид* (*інсектицид*), *-ценоз* (*біогеоценоз*) та ін.; і в препозиції, і в постпозиції: *-фіт-* (*фітомаса*, *галофіт*).

Юкстапозиція. Поряд із основоскладанням для творення термінів землеробства використовується власне словоскладання, причому двох типів: *дрен-кратовина* – атрибут, представлений першим компонентом; *культиватор-підгортач*, *вал-розпушувач*, *вал-тераса* та ін. – атрибут представлений другим компонентом.

Терміни-юкстапозити інколи вживаються без основних іменників: *підгортач*, *розпушувач*. Маємо мовну економію, яка часто спостерігається у усному мовленні.

Для терміносистеми землеробства характерна також **абревіація**.

Абревіатури, які використовуються в українській землеробській термінології, належать до:

1. *Ініціального* типу і поділяються на:

а) літерні, які складаються з початкових літер кожного слова словосполучення чи складного слова: *культиватор протиерозійний* – *КПЕ*, *дискова борона* – *БД*, *пружинна борона* – *БП*;

б) звукові, які складаються з початкових звуків кожного слова словосполучення, або компонента складного слова: *УНДІЗ* – *Український науково-дослідний інститут землеробства*.

2. *Складового* типу і утворені з початкової частини першого слова і цілого слова: *мульчпапір* = *мульч*(увальний) + *папір*.

Неморфологічні способи творення термінів землеробства. **Лексико-семантичний спосіб** (семантична деривація). Частина термінів української термінології землеробства утворена лексико-семантичним способом, тобто на основі наявних у мові лексичних одиниць загальнонавжivanoї, загальнонаукової чи термінологічної лексики.

Як уже зазначалося, творення нової номінативної одиниці (лексико-семантичного варіанта) відбувається за умови зміни денотата на основі метафоричних, метонімічних та функціональних перенесень значень.

У термінології землеробства поширені метафоричні перенесення значення. Вони базуються на принципі аналогії: *шильця* (*шильце*) – тоненькі сходи рослин, схожі на шило; *зуби* – деталь борони та ін.

Землеробські терміни творяться також унаслідок перенесення значення на основі суміжності (метонімія) за такими ознаками:

‘рослина’ – ‘плід рослини’ (*картопля* – однорічна трав’яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмал; *картопля* – плоди цієї рослини, що вживаються як їжа і як корм для тварин; аналогічно: *буряк*, *морква*, *горох* тощо);

‘властивість’ – ‘кількісний показник’ (*липкість* – властивість, яка характеризується здатністю вологого ґрунту прилипати до різних предметів; *липкість* – показник, який виражають зусиллями в грамах на квадратний метр; аналогічно: *пластичність, теплоємність* тощо);

‘процес’ – ‘наслідок’ (*зяб* – спосіб обробітку землі в період від збирання попередника до пізньої осені під ярі культури врожаю наступного року і чорний пар; *зяб* – поле, яке входить в зиму після проведеного на ньому певного обробітку ґрунту для поліпшення фізичного стану орного шару, аналогічно: *посадка, обвал* тощо).

Частина термінів землеробства є наслідком функціональних перенесень – звуження, тобто спеціалізації в певній галузі загальнонаукового чи загальнонавчального інваріантного значення, напр.: *ерозія* (с.-г., геол.) – руйнування ґрунту, гірських порід водою, льодом або вітрами; *ерозія* (техн.) – руйнування металу або поверхні металевих виробів під дією механічних факторів або електричних розрядів; *ерозія* (мед.) – порушення цілості епітеліального шару шкіри або слизових оболонок під впливом різноманітних подразників Інваріантне значення для семантичної структури цих лексем ‘руйнування’, ‘порушення’.

Нами зафіксовано у термінології землеробства приклади синекдохі: *соняшник* – поле, на якому росте культура і *соняшник* – власне сільськогосподарська культура, аналогічно: *ячмінь, кукурудза* та ін.

Випадок *лексико-синтаксичного* словотвору у терміносистемі землеробства всього один: *перекотиполе*.

Морфолого-синтаксичний спосіб словотвору представлений невеликою кількістю термінів: у структурі термінів-словосполучень *сплячі бруньки, повзучі бур’яни* наявні ад’єктивовані дієприкметники, у процесі граматико-семантичного переходу дієприкметники втратили видо-часові значення і здатність дієслівного керування; термін *посівна (кампанія)* – це субстантивация прикметника, у даному разі вона відбулася на основі суміжності мовного плану – текстуальної суміжності слів, що позначають ознаку та її носій та ін.

Відзначаємо, що неморфологічна деривація в термінології землеробства малопродуктивна.

Складені найменування. У термінотворчому процесі складені найменування як тип номінації відіграють особливу роль. Здатні виражати єдині, хоч і розчленовані значення в складі речень і служити засобом номінації, синтаксичні сполуки функціонально наближаються до слова.

У термінах землеробства з погляду смислової розкладності та здатності відображати систему понять можна виділити такі типи термінологічних словосполучень:

– нерозкладні терміни: словосполучення, які є “термінологічними фразеологізмами”, що за аналізом окремих компонентів не відображають системи термінологічних понять, напр.: *біла чума* – хвороба злаків, коли кінчики молодих листків біліють;

– розкладні терміни, які поділяються на вільні словосполучення, всі частини яких мають самостійне термінологічне значення: *мінеральне добриво*,

геологічна ерозія, замулювання ґрунту та зв'язані, у складі яких наявні компоненти, які не є термінами: *вільна вода, прискорена ерозія, ранній зяб*.

Для дослідження особливостей номінації термінів-словосполучень використовуємо класифікацію за способом представлення компонентів значення у формальній структурі терміна (за аналогічними типами нами класифіковано композитні номінації (О.О. Селіванова)):

- синтагматичним: *бур'яни спеціалізовані* – бур'яни, які, пристосувавшись до культури, засмічують посіви переважно тільки певного виду рослин та ін.;
- асоціативним: *молочна стиглість* – перша фаза стиглості зерна, за якої воно наливається густою білою рідиною та ін.

Термінів словосполучень землеробства, утворених за сумарним типом, не зафіксовано.

За кількістю компонентів терміни-словосполучення поділяються на кілька видів: двокомпонентні (*густина сходів*), трикомпонентні (*протиерозійні інженерні засоби*), чотирикомпонентні (*тепловий режим ґрунтового середовища*) та багатоконпонентні (у складі словосполучень може бути п'ять компонентів і більше (*прискорене використання речовинних ресурсів ґрунту, система обробітку земель першої технологічної групи*)). Найпродуктивнішими є двокомпонентні.

У **Висновках** узагальнено результати дослідження.

Теоретичним підґрунтям дослідження послужили праці вітчизняних та зарубіжних науковців, у яких викладено погляди на проблеми вивчення терміна як лексичної одиниці в аспекті дефініції, сутності і складу його диференційних ознак, номінативних особливостей. З огляду на це лінгвістичний аналіз передбачав насамперед опис системної організації, особливостей і закономірностей творення термінів землеробства в сучасній українській літературній мові.

Важливою прикладною термінологічною проблемою є лексикографічний опис наукових галузей, що спирається на сучасну лексикографічну теорію, яка має специфіку щодо термінологічної лексики (формулювання дефініцій за певними правилами, розмежування термінології та номенклатури та ін.). На сучасному етапі гострою потребою є укладання нормативних словників сільськогосподарської (землеробської) термінології.

Для формування української наукової термінології землеробства (початок формування – кінець XIX ст.) визначальними є два періоди: 20-ті та 90-ті роки XX ст. – початок XIX ст., які характеризуються активізацією процесів кодифікації. Звуження сфери функціонування термінології з 30-х до 90-х років XX ст., зумовлене соціальними чинниками, негативно позначилося на її якісному та кількісному складі. На сучасному етапі гострою потребою є укладання сільськогосподарських термінологічних словників, які максимально повно відображали б її системну організацію.

Специфіка системної організації термінології землеробства визначається складом і структурою лексико-семантичних парадигм, наявністю контекстуальних синонімів, антонімів, що зумовлено будовою категорійно-

поняттєвого апарату землеробства як науково-технічної галузі. Оскільки термінологія землеробства, як і будь-яка інша терміносистема, є підсистемою лексики літературної мови, такі типи семантичних відношень (зовнішньо- і внутрішньосистемних), як синонімія, антонімія, полісемія, омонімія властиві їй повною мірою.

Лексичний склад української термінології землеробства з погляду походження відзначається гетерогенністю, проте етимологічною основою більшої частини аналізованих термінів є питомі кореневі та службові морфеми, що зумовлено давньою історією формування землеробства як галузі суспільної діяльності. Важливою проблемою є співвідношення запозиченого та автохтонного у процесі функціонування та творення терміноодиноць. Вибір відповідника повинен визначатися насамперед основними вимогами до культури наукового мовлення (лаконічність, точність, милозвучність та ін.).

Тематична структура сучасної української термінології землеробства залежить від універсальної концептуальної структури наукової картини світу (основні категорії: предмет (об'єкт), дія, подія (результат), стан, місце, шлях (мета), кількість. У термінології землеробства виділено 13 тематичних груп.

Творення термінів у сучасній українській термінології землеробства відбувається (з різним ступенем продуктивності) за способами і моделями словотвору української мови, а також аналітичною деривацією (термінословосполучення). Спеціалізованих способів творення та словотворчих формантів не зафіксовано.

Отже, результати пропонованого дослідження повинні сприяти гармонізації процесу кодифікації сучасної української термінології землеробства як на міжгалузевому, так і на внутрішньогалузевому рівні.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Любарський С.Б. Творення термінів загального землеробства в українській мові / С.Б. Любарський // Українська термінологія і сучасність : міжнарод. наук. конф., 13-15 верес. 2005 р. : зб. наук. праць. – К., 2005. – С. 179 – 181.
2. Любарський С.Б. Словосполучення як тип номінації сучасної української термінології загального землеробства / С.Б. Любарський // Мовні і концептуальні картини світу : всеукр. наук. конф., 18 квітня 2006 р. : зб. наук. праць. – К., 2006. – С. 119 – 122.
3. Любарський С.Б. Антонімічні відношення в сучасній українській термінології загального землеробства / С.Б. Любарський // Українське мовознавство : міжвідомчий науковий збірник. – К. 2006. – С. 3 – 6.
4. Любарський С.Б. Полісемія термінів загального землеробства / С.Б. Любарський // Система і структура східнослов'янських мов. – К., 2006. – С. 172 – 176.
5. Любарський С.Б. Складання як спосіб термінотворення в землеробстві / С.Б. Любарський // Українська термінологія і сучасність : міжнарод. наук. конф., 17-19 верес. 2007 р. : зб. наук. праць. – К., 2007. – С. 170 – 174.

6. Любарський С.Б. Запозичена лексика у складі сучасної української землеробської термінології / С.Б. Любарський // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Іноземна мова як фактор входження в міжнародний освітній простір” : міжнарод. наук-прак. конф., 15-17 квітня 2007 р. : тези доповід. – Умань, 2007. – С. 149 – 150.
7. Любарський С.Б. Системна організація сучасної української термінології землеробства // Мовознавчий вісник : збірник наукових праць. – Вип. IV.– Черкаси : Брама, 2007. – С. 124 – 131.

АНОТАЦІЇ

Любарський С. Б. Системна організація і творення сучасної української термінології землеробства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2008.

Дисертацію присвячено вивченню системної організації термінології загального землеробства, опису процесів її творення, формування та розвитку. Дослідження проведене на основі спеціальних текстів та словників, що включають українську термінологію землеробства. Дано характеристику складу української термінології землеробства в генетичному аспекті, з'ясовано специфіку концептуально-тематичної структури термінології, вивчено особливості термінології землеробства в аспекті лексичної парадигматики (синонімія, антонімія та ін.) на сучасному етапі розвитку терміносистеми, визначено типи номінації наукових понять української термінології землеробства, описано систему словотвірних (термінотвірних) засобів досліджуваної терміносистеми.

Ключові слова: українська термінологія землеробства, термінотворення, онемасіологічна структура терміна, лексико-семантична структура терміна.

Любарский С.Б. Системная организация и образование современной украинской терминологии земледелия. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2008.

Диссертация посвящена изучению системной организации терминологии земледелия, описанию процессов образования, формирования и развития терминосистемы. Исследование проведено на основе специальных текстов и словарей, включающих украинскую терминологию земледелия. В исследовании характеризуется состав украинской терминологии земледелия в генетическом аспекте, определяется специфика концептуально-тематической структуры терминологии, изучаются особенности украинской терминологии земледелия в

аспекте лексической парадигматики (синонимия, антонимия и т. под.) на современном этапе развития терминосистемы, выделяются типы номинации научных понятий терминологии земледелия, описывается система словообразовательных средств терминосистемы земледелия.

Для формирования и развития украинской терминологии земледелия определяющими являются два этапа, которые характеризуются активным развитием терминосистемы: 20-е и 90-е года XX века. В период 30-х – 90-х годов наблюдалось ограничение функционирования терминологии, что сказалось на её качественном и количественном составе. В 90-х годах начался новый этап восстановления функций украинской терминологии земледелия, направленный к её нормализации путём продуманных и постепенных реформ.

С точки зрения происхождения терминов лексический состав украинской терминологии земледелия является разнородным, в терминологии не наблюдается преобладания заимствований, как в большинстве украинских терминосистем, что обусловлено давней историей формирования земледелия как отрасли общественной деятельности. Большинство заимствований в украинской терминологии земледелия – греческие и латинские.

В составе тематических групп определены общие и противоположные по значению лексико-семантические группы (парадигмы) разных типов семантических отношений (синонимические, антонимические и др.) Большое количество иерархических и неиерархических связей отражает особенности отношений между терминами, что свидетельствует о сложной системной организации терминологии земледелия.

Основными типами образования терминов земледелия являются все известные способы морфологического словообразования украинского языка, неморфологическое словообразование, а также образование сложных номинативных единиц.

Морфологическая деривация представлена аффиксацией, образованием сложных номинативных единиц, аббревиацией. Специфику терминообразования земледелия по сравнению с номинацией в других отраслях науки представляют регулярность и продуктивность отдельных способов и моделей.

Суффиксы среди словообразовательных морфем отличаются высшей степенью абстракции и присоединяются к основе с целью формального выражения принадлежности деривата к определённой ономаσιологической категории (атрибутивности, предметности, процессуальности), а также с целью выражения конкретного словообразовательного значения.

Префиксы в отличие от суффиксов в большинстве случаев представляют смысловое, а не категориальное значение. Они разделяются на такие группы: со значением противоположности-негативности, интенсивности, локативности и др. Распространённым способом образования терминов земледелия является также образование сложных номинативных единиц. Большую роль в образовании сложных номинативных единиц играют терминоэлементы греческого и латинского происхождения. Аббревиатуры, представленные в терминосистеме, функционируют в качестве вторичных номинаций.

Сложные наименования как способ номинации понятия земледелия является высокопродуктивным на данном этапе развития. Представлены термины-словосочетания следующих структурных типов: двухкомпонентные, трёхкомпонентные, четырёхкомпонентные и многокомпонентные.

Наиболее распространёнными в текстах по земледелию являются двухкомпонентные термины, далее частотность снижается по мере возрастания количества компонентов в терминах-словосочетаниях.

Специфика системно-структурной организации современной украинской терминологии земледелия обусловлена формированием и строением категориально-понятийного аппарата этой отрасли знаний.

Ключевые слова: украинская терминология земледелия, терминообразование, ономаσιологическая структура термина, лексико-семантическая структура термина.

Lyubarskyi S. B. System organization and formation of contemporary Ukrainian terminology of agriculture. – Manuscript.

Thesis for the degree of philology candidate by speciality 10.02.01 – Ukrainian language. – National pedagogical university named after M. P. Dragomanov, Kyiv, 2008.

The thesis is dedicated to the study of system organization and formation of terms of agriculture in Ukrainian language. The investigation has been carried out on the basis of texts and dictionaries on Ukrainian agricultural terminology. The conceptual field of agricultural terminology and means of its representation are determined in the study. The peculiarities of nomination of agricultural scientific notions are explained. The tendencies of using term-forming means and methods are elucidated. The state of Ukrainian agricultural terminology from a viewpoint of lexical paradigmatics (synonymy, antonymy etc.) at the present stage of the development of the term system is studied.

Key words: Ukrainian agricultural terminology, system structure, termformation, onomasiologic structure of term, lexico-semantic structure of term.

Любарський Сергій Борисович

**Системна організація і творення
сучасної української термінології землеробства**

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Підписано до друку 20.06.2008.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум.-др. арк. - 0,9. Авт. арк. – 0,9.

Тираж – 120 прим.

Замовлення № 2004.

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
(СПД Сочінський)

20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19.

Свідоцтво: серія ДК №2521 від 08.06.2006 р.

тел.: (04744) 4-64-88, 4-67-77

e-mail: vizavi@mediat.com.ua

vizavi08@mail.ru